

MRAVNÉ VEDOMIE A SPRÁVANIE OSOBNOSTI

N. N. KRUTOV, *Moraľ v dejstvii* (O zakonomernostach vlijanija morali na povedenije ličnosti). Politizdat, Moskva 1977, 255 s.

Recenzovaná kniha je ďalším zväzkom edície *Na čom pracujú, o čom diskutujú filozofi*, ktorá vychádza už niekoľko rokov. Táto edícia sa cieľavedome usiluje o originálne nastoľovanie a riešenie filozofických problémov, ktoré by nielen podnecovali tvorivú filozofickú aktivitu, ale súčasne by boli prínosom a inšpiráciou aj pre iné oblasti vedeckých poznatkov. Preto práce vydané v tejto edícii vzbudzujú zaslúženú pozornosť tak medzi filozofmi, ako aj medzi odborníkmi v rôznych iných disciplínach a širšou verejnosťou. Vztahuje sa to aj na knihu N. N. Krutova.

Na základe súčasného stavu rozpracovania problematiky morálky ako zvláštneho spôsobu determinácie ľudskej činnosti a eticko-filozofických problémov osobnosti sa autor tejto publikácie pokúsil preskúmať problémy zákonitostí, mechanizmov a podmienok pôsobenia morálky na správanie konkrétnych ľudí, jednotlivcov. Stredobodom jeho záujmu je špecifikum fungovania morálky na úrovni vedomia a správania jednotlivca. Preto témou jeho knihy sa stala práve činná morálka, morálka ako faktor sociálnej praxe, ako špecifický regulačný systém.

Analýzu „morálky v činnosti“ autor začína upresnením pojmu „morálne správanie“, ktoré definuje ako také správanie, ktoré nielen svojimi výsledkami, svojím objektívnym významom zodpovedá požiadavkám morálky, ale je taktiež diktované mravnými motívmi. Špecifickou charakteristikou morálneho správania je predovšetkým to,

že obsahuje morálny motív. Chápanie jeho podstaty a základných črt patrí medzi najzložitejšie problémy a v dejinách etických učení sa riešil rozlične. Aj v súčasnej etickej literatúre zostáva problém teoretického vymedzenia morálneho motívu diskutabilným. Autor sa pokúsil o jeho najvšeobecnejšiu definíciu, ktorá by vystihla jeho neoddeliteľnú, jednoznačnú, úzku súvislosť s morálkou, ktorá tvorí integrálnu súčasť individuálneho vedomia. Morálny motív chápe ako vôľovú pohnútku k činnosti, vzťahujúcu sa výlučne na špecifickú sféru morálky. Popri rôznych morálnych motívoch venuje súčasne pozornosť aj viacerým mimomorálnym motívom, ktoré sú podnetom k činnosti, nie sú však sprostredkované mravným vedomím.

V ďalšej časti svojej práce sa autor sústreďuje na analýzu psychologických základov morálnej motivácie, na odhalenie psychologických faktorov, konkrétnych psychologických mechanizmov zabezpečujúcich morálne správanie. Poukazuje na obrovský význam záujmov, mravných presvedčení a potrieb v determinácii správania vôbec a najmä morálne motivovaného správania. Preto podrobnejšie analyzuje zdroje a podstatu mravnej potreby, ktorá vyjadruje špecifickú orientáciu psychiky individua, jeho vôľové zameranie. Vyčleňuje tri základné typy mravných potrieb, ktoré sa vo vedomí a správaní toho-ktorého konkrétneho individua môžu spájať najrozličnejším spôsobom. Mravná potreba je podľa autora „tou filozoficko-psychologickou kategóriou, ktorá pomáha ujasniť »me-

chaniku« fungovania individuálneho morálneho vedomia, spája všetky jeho prvky s vôľou človeka“. (s. 73) Osobitnou formou prejavu mravnej potreby je mravný cit, vyjadrujúci zakotvenosť mravnej potreby v emocionálnej sfére psychiky. Na formovaní mravných potrieb sa však bezprostredne podieľa aj rozum, ktorý nielen spracúva prichádzajúce informácie o jestvujúcich potrebách, ale má taktiež veľkú úlohu v mravnej motivácii a v správaní. „Mravný vývin osobnosti, ako zdôrazňuje autor, predpokladá harmóniu racionálneho a emocionálneho v jej duchovnom svete a správaní.“ (s. 92) Subjektom mravného správania je celostné individuum, pričom najdôležitejšou psychologickou zložkou mravne motivovaného správania sú mravné presvedčenia a potreby.

Pri riešení problému rozvoja človeka ako morálnej bytosti autor zaujíma kritický postoj k pesimizmu buržoáznej filozofie pri hodnotení mravných potrieb človeka. V tejto súvislosti konkrétne rozoberá realizáciu mravných možností človeka za socializmu a rôzne spôsoby zabezpečovania spoločensky žiadaného správania. Zdôrazňuje, že rastúci význam morálky úzko súvisí so spoločenskými premenami a so zmenami v spoločenských vzťahoch. Mravný pokrok predpokladá podstatné sociálne zmeny, môže sa uskutočňovať iba na základe týchto zmien. Predpokladom tohto pokroku je aj ďalšie zdokonaľovanie životných podmienok, spoločenských vzťahov, ako aj ďalšia aktivizácia ideovovýchovej práce. V tejto súvislosti však podľa nášho názoru by sa žiadala hlbšia analýza vzťahu medzi mravným a vedecko-technickým pokrokom, ako aj konkrétnejšia analýza príčin vyskytovania sa amorálneho správania za socializmu. Autor správne akcentuje potrebu regulovať správanie osobnosti zo strany spoločnosti v istých situáciách a v istom časovom období, ho-

vorí o oprávnenosti vhodného použitia aj donucovacích prostriedkov na dodržovanie morálnych noriem a požiadaviek. No práve vzhľadom na diskutabilnosť tejto otázky by mal svoje stanovisko viac konkretizovať a hlbšie zdôvodniť.

Pozoruhodná je v knihe analýza sociálnych a sociálnopsychologických základov formovania morálneho vedomia osobnosti. Za socializmu, ako píše autor, na individuálne vedomie pôsobia spoločenské vzťahy na makroúrovni i mikroúrovni. Sú to socialistická kultúra, zahrnujúca komunistickú morálku, normy a hodnotové orientácie, rozšírené v sociálnom prostredí, ktoré obklopuje jednotlivca. Prameňom mravného rozvoja osobnosti je kolektívna a individuálna skúsenosť, ktoré pôsobia v jednote. Zdôrazňuje pritom, že efektívnosť akéhokoľvek ideologického a sociálnopsychologického pôsobenia na jednotlivcov závisí od obsahu ich vlastných skúseností, ktoré sú úzko späté s individuálnou praxou. Autor upozorňuje na netotožnosť („nesovpadenie“) individuálneho a spoločenského mravného vedomia a poukazuje na niektoré konkrétne formy, v ktorých sa prejavuje odlišnosť individuálneho a spoločenského vedomia v sfére morálky. V tejto súvislosti kladie dôraz na skutočnosť, že v procese osvojovania si kolektívnej mravnej skúsenosti, mravných hodnôt a noriem jednotlivcom majú významnú úlohu sociálnopsychologické mechanizmy bezprostredného styku s inými ľuďmi, prebiehajúce na úrovni kolektívov a skupín. Súčasne sa správne domnieva, že v probléme mechanizmov skupinového styku a formovania mravného vedomia individua treba rozlišovať niekoľko aspektov. Jedným z nich sú široké možnosti a veľká efektívnosť pôsobenia týchto mechanizmov na psychológiu individua, na formovanie jeho hodnotových predstáv a orientácií. Na druhej strane nesmieme chápať tie-

to mechanizmy ani ako jediné, ani dokonca ako najhodnotnejšie v sociálnom zmysle, keďže mechanizmy determinácie psychológie individua na základe a prostredníctvom skupinového vedomia majú aj závažné nedostatky, na ktoré autor vo svojej práci konkrétne poukazuje.

Za istý nedostatok tejto časti autorovej analýzy pokladáme, že vôbec nevenoval pozornosť významu interpersonálnych stykov (aj vzťahov), uskutočňovaných na úrovni „ja — ty“, kde efektívnosť pôsobenia na formovanie mravného vedomia jednotlivca môže byť zvlášť významná — najmä v istých obdobiach života a v rôznych konfliktných situáciách. Práve tieto vzťahy môžu mať niekedy rozhodujúci vplyv na hodnotové orientácie a správanie konkrétneho individua.

V poslednej kapitole autor rozoberá problémy, ciele a prostriedky komunistickej mravnej výchovy v podmienkach rozvinutej socialistickej spoločnosti. Pri hľadaní optimálneho systému výchovného pôsobenia na osobnosť

autor zdôrazňuje, že takýto systém musí byť komplexný, ideové pôsobenie treba spájať s premyslenou organizáciou výchovnej práce. Vyzdvihuje úlohu sociálnopsychologických prostriedkov mravnej výchovy, ako je vplyv správne pochopených a interpretovaných mravných autorít, pokrokových mravných tradícií. Veľkú pozornosť venuje formovaniu tvorivej osobnosti, ktorá je schopná si uvedomelo osvojovať a používať mravné hodnoty, uvedomelo pristupovať k morálnym požiadavkám a správne sa orientovať v každej morálnej situácii. Pre smerovanie ďalšej práce v tejto oblasti je nepochybne podnetná a inšpirujúca aj autorova analýza niektorých psychologických problémov mravnej výchovy.

Kniha N. N. Krutova je cenná aj preto, že sa v nej autor pokúsil organicky spojiť filozofickú analýzu etickej problematiky s rozsiahlym meritorným využitím psychologických a sociálnopsychologických poznatkov.

Raisa Kopsová

DETERMINIZMUS A PRAVDEPODOBNOŠŤ

V. I. KUPCOV, Determinizmus i verovatnosť. Izd. polit. literatúry, Moskva 1976, 254 s.

V edícii *Na čom pracujú, o čom diskutujú filozofi*, ktorá je našej filozofickej obci už veľmi dobre známa, vyšla nedávno zaujímavá kniha sovietskeho filozofa V. I. Kupcova *Determinizmus a pravdepodobnosť*. Autor v nej rieši z hľadiska súčasného vedeckého poznania, ako aj z hľadiska jeho ďalšieho vývoja aktuálne problémy súvisiace s pojmami pravdepodobnosti, náhody, štatistických zákonitostí. Aktuálnosť týchto problémov zdôvodňuje v našom storočí úsilie o precíznu filozofickú analýzu pravdepodobnostno-štatistických metód vo vede (ich význam vyzdvihli najmä najnov-

šie úspechy matematiky a logiky, ako aj vznik kvantovej mechaniky). Rozpracovávanie problematiky sa realizuje s cieľom vytvoriť metodologický program vedeckého vysvetlenia sveta, a to predovšetkým ako polemika s koncepciou laplaceovského determinizmu a s interpretáciou pojmov náhody, pravdepodobnosti, neurčitosti v rámci tejto koncepcie.

Na dvestopäťdesiatich stranách jasne štylizovaného a pomerne ľahko čitateľného textu sa usiluje autor o preskúmanie základných etáp evolučných premien koncepcie laplaceovského determinizmu, a to hlavne v súvislosti